

СОЦИАЛНИ НЕРАВЕНСТВА И СОЛИДАРНОСТ В СЪВРЕМЕНОТО БЪЛГАРСКО ОБЩЕСТВО

Усилената индустриализация и урбанизацията в България през 60-те и 70-те години на XX век водят до радикални изменения в социалната структура и потребностите на населението. Държавата извършва редица образователни и културни промени, създавайки стотици гимназии и техникуми, десетки висши учебни заведения, мощна културна система. По този начин в България се оформя внушителен културен, научен и образователен елит. Неговите базисни потребности от сигурност, прехрана, жилище и т.н. в една или друга степен са удовлетворени. Но започва да чувства дефицит в удовлетворяването на по-високи потребности, свързани преди всичко със самореализацията, с ограниченията, налагани от политическия елит, със свободата на словото и самоизразяването.

Това води до усещането за недостатъчно равенство в политическо, икономическо и културно отношение сред българите през 80-те години на XX век. Засилва се релативната депривация. Сравнението на възможностите за потребление в България с тези в развитите западни държави води до нарастващо неудовлетворение, благоприятстващо загубата на легитимност на тоталитарния политически режим и край на модела на догонваща модернизация. За това допринася и глобалната промяна на моделите на икономически растеж в резултат на третата индустриална революция в развитите западни държави.

Като следствие от бурните събития по време на прехода през 90-те години на XX век в гражданската структура на българското общество се оформят два социални полюса – на свръхбогатството и на изключващата свръхбедност; на 1% (около 25 хил. семейства, домакинства; до 100 хил. души) с концентрация на огромно богатство и власт, срещу 20% (над 1,5 мил. души) затиснати от мизерия и малограмотност, от безпомощност и изолация, от обществено изключване¹. Тези два специфични групови и общностни интереса се отделят и

¹ Мирчев, М., Динамиката в структурата на обществото – шоковото социално разслояване и неравенство в България, статия, 2011

противопоставят не просто един срещу друг, но и срещу обществото като цяло. Социалното неравенство се разпростира към тези две крайности – нагоре (към свръхбогатството и властта) и надолу (към деградиращата бедност и изолацията).

През 90-те години на XX век в България се поражда стремежът да се използва много по-активно пазарът като инструмент за ускоряване на развитието. Тази идея стои в основата на политическите и икономическите промени в България. В този период държавата прехвърля огромно количество своя собственост в частни ръце. Тъй като институциите на държавата са слабо ефективни, а производителността на труда силно изостава, сравнително предимство, чрез което да се привличат външни инвестиции започва да се търси чрез данъчната система и ниската цена на работната сила.

Процесите на бързо нарастващо социално неравенство протичат още от първите години на промените след 1989 г. През 1992 г. най-бедните 20 % в страната получават 9.8% от всички доходи, а най-богатите 20 % получават 36.1%. През 1998 г. , непосредствено след големия икономически срив през предходната година, съотношението е съответно 8.5% към 37%, т.е 20-те процента най-богати са получавали и потребявали 4.4 пъти повече от 20-те процента най-бедни.

В съвременните условия на глобализация и улеснено движение на капитали, хора и информация се променят факторите за растежа. Ускорява се движението на капитали от региони с по-високи към региони с по-ниски данъци и заплащане на труда. Това от своя страна променя данъчната политика в глобален план. Прогресивно-подоходното облагане започва да намалява, за да се задържат и привлекат допълнителни инвестиции. В условия на многопартийна представителна демокрация е почти невъзможно насилствено да се изземват от населението средства за ускоряване на развитието. Тъй като България няма и богати природни ресурси, основният източник за развитие стават външните инвестиции. Ключов инструмент за тяхното привличане и задържане е данъчната политика. Затова страната започва ускорено да намалява данъчното облагане и да залага на по-ниската цена на труда - налага се т. нар. „плосък

данък”. Стремешът е той да допринесе за ускорено икономическо развитие, чрез което да се компенсира абсолютната бедност и да се провежда гъвкава социална политика. Факт е обаче, че това е предпоставка за нарастване на неравенството и за появата на мощни популистки сили и партии, които спекулират с проблема. Това от своя страна води до по-ускорено нарастване на неравенството в българското общество.

По този начин се утвърждава нов идеологически модел на съчетаване на равенство и неравенство. Той заема съответно хегемонна позиция в публичната сфера и диктува възприятията на българските политици и партии. Този модел се отличава с няколко важни характеристики:

1. Извеждане на преден план на пазарните механизми на разпределение и преразпределение като основен инструмент за формиране на различни типове равенства и неравенства.

2. Тенденцията на подмяна или скриване на социалните неравенства с етнически, религиозни, културни, джандър неравенства. Това води до опасни етнически противопоставяния и конфликти.

3. Сред факторите за успеха ключово значение придобива не трудът, а късметът, шансът, играта. Публичното пространство се изпълва с истории за успели хора.

4. Неравенството се явява като естествен резултат от конкуренцията, а това, което следва да бъде направено, е всеки да има шанса със съответните усилия да получи свое място в социалната йерархия.

В съвременното българско общество продължава тенденцията на ускорено нарастване на неравенствата. Страната е изправена пред сериозния проблем за легитимността на тези неравенства в очите на гражданите, за степента, в която те ги приемат или не ги приемат като справедливи или несправедливи. Поради няколко причини нарастващите неравенства водят до задълбочаването на редица тежки проблемни ситуации в българското общество.

Взривният скок от относително социално-икономическо равенство към нарастващо неравенство между групите и индивидите изглежда трудно приемливо в страната, която се отличава със силни егалитарни традиции. В

продължение на повече от 20 години неравенството се е реализирало в значителна степен чрез преразпределение на огромна по размери държавна собственост, която за кратък период е променила статуса на определени хора и това трудно получава легитимност.

Тъй като политиката и държавата са основният фактор за прехвърляне на държавни средства в частни ръце, то и пребиваването в политиката в България се възприема като фактор за бързо обогатяване. В по-висока степен от всякога преди това в историята политиката играе ролята на инструмент за създаване на социално-икономическо неравенство. Така възниква проблемът за легитимността на политиката и политиците, за рязкото падане на доверието към тях, което от своя страна допълнително затруднява работата на институциите.

Поради това, както и поради деструктивния характер на българския преход, настъпват радикални промени в статуса на големи социални групи, които по-рано са имали много по-благоприятно обществено и икономическо положение (например военни и интелигенция). Това става причина за появата на много силна релативна депривация, остро усещане за загуба и липса на социална справедливост. Големи групи с относително висок статус преди, на който е съответствало определено заплащане и потребление, се маргинализират и също усещат това като крайна несправедливост. Наблюдават се резки разминавания между социално-икономически и символни йерархии. Така според статистиката България се оказва страната, чието население е с най-ниска степен на удовлетвореност от живота си и с най-голямо количество хора, които се чувстват нещастни.

Съвременна България е сред страните в Европа с най-голяма разлика в равнището на доходите на хората от отделните социални групи. Това показват данните от проучване на Института за пазарна икономика (ИПИ) за социалното и доходното неравенство, проведено в началото на 2013 година². Според резултатите от изследването над половината от населението в страната живее под прага на бедността, а провежданата от управляващите социална политика не

² В-к „Капитал” – статия / 07.04.2013